

Molnár Zsófia

ENGEDÉKENYEN AZ IGAZSÁGGAL

GRENDEL LAJOS: *ROSSZ IDŐK JÁRNAK*. POZSONY,
KALLIGRAM, 2016.

TAMÁS DÉNES: *MINDEN EGÉSZ...* MAROSVÁSÁRHELY,
LECTOR, 2016.

Alcímeikben egyként vállalt műfajuk, a novella sűrítő ereje, gyakori villanásai, skiccírozó eljárás módja, fel-felcsattanó zárlata rokonítja Grendel Lajos felvidéki és Tamás Dénes erdélyi írók új köteteit. A *Rossz idők járnak* és a *minden egész...* olvasása az egyes szövegek sajátos dinamikája és vezetési stratégiája, a nekilódulás és fékezés, elidőzés egyéni ritmusa mellett egyben a gyűjteményeket alkotó darabok egymáshoz való viszonyának feszültsége szerint is alakul. Ami közösen fontos, amire mindkét könyv választ keres, az az emlékezés és az igazság természete s tulajdonképpen a léte egyáltalán. Ami különböző, az az utóbbi kérdés eredménye, az egymásnak hátat fordító „igen”/„nem” feleletek formájában.

Két határon túli magyar szerzőről lévén szó, kötődési pontnak bizonyulhatna a szülőföldi táj és viszonyrendszer problematikájának érintése. Az alkotói preferenciák azonban más-más utat jelölnek ki a Grendel- és a Tamás Dénes-mű számára. Utóbbiban a hegyvel való számvetés, az *Óda a magassághoz* valószínűleg (majdnem) éppúgy szólhatna a Sínai-hegy vagy a Kilimandzsáró ormának, mint a „Brassó városa köré magasodó hegyek karéjának” (41), a halottak napján leszármazottaival találkozó elköltözött pedig nem tekint szükségszerűen a Feketeügy irányába. A szövegekben nincsen arra vonatkozó explicit utalás, hogy ezeknek a természeti elemeknek sajátosan erdélyi többletjelentése volna. Grendel novelláiban ezzel szemben az égtájak is nemzetiségi színezetet kapnak: „Északról jöttek, mindig északról jönnek. Pontosabban: az északi leszivárgás...” (25) – morfondíroz a népe „elárulására” készülő szereplő; egy másik darabban pedig a Garam

„belakásának”, beúszásának nyelve árulkodik a változó viszonyokról. A kötetben tulajdonképpen útszakaszra, sőt növényre pontosan lokalizálható az események kerete („A baleset a hosszú kanyarban történt, ahogy lefordul az út Galánta irányába, a két bükkfához közel” – 69).

Ennek értelmében vannak közös és innen vagy onnan hiányzó szférák a két novelláskötet „berendezésében”. A mindkét szerző szövegeiben előnyben részesített egyes szám harmadik személyű elbeszélésmód, ezen belül pedig a zömében és látható kedvvel alkalmazott függő beszéd lehetőségei megengedik a személyességet; Grendel és Tamás Dénes narrátorai egyként bíbelődnek a belső történésekkel, a legsubjektívebb folyamatokkal, közös elsődleges síkjuk tehát a perszonális. Ez aztán a maga rendjén a *Rossz idők járnak* esetén csakúgy, mint a *minden egész...* szövegeiben egyetemes emberi, illetve létezésbeli kérdések súlyának hordozásáig tágul és erősödik. Erre az igényre már maguk a könyvcímek intenek. Valószínű ugyan, hogy a „rossz idők” egyfajta kronotopikus összefonódottságban állnak a fogyó magyarság által lakott, tehát mégiscsak egyéni tájjal, térrel. Az Adyt is megidéző szókapcsolat nagy íve, merész pretenciója a teljességre, univerzalitásra, partikularitásoktól való eloldottsága ugyanakkor már magáért beszél.

Ha hangsúlytalan is Tamás Dénes könyvében a természeti képződmények lokalizálása, sajátos ritmusuk, az általuk megkövetelt vagy odaajándékozott gyakorlatok azonban annál nagyobb nyomatékot kapnak. Az ember–természet kapcsolat kitüntettségét nemcsak *hegyek, fák, fűvek* (l. Szilágyi Domokosnál) gyakori szerepeltetése, hanem a viszonylétesítés, például a beletanulás (*A hegy és a leányka*) részletes leírása fejezi ki, illetve olyan mozzanatok, mint amikor a legpozitívabban asszociált szereplő, egy szerető fensíkként, bozótlángként mutatkozik, „[a] nap benne is felkelt, a vihart, a mennydörgést az elcsendesülésig hordozta magában” (119).

Ilyen minőségű viszony, a hasonlattal, sőt azonosítással való jellemzés Grendelnél nem lelhető fel, illetve jóval csekélyebb jelentőségű. Nála azonban egy újabb minőség, mégpedig a „polgárság” hordoz értelmet, tétet. Az egyes szereplők sorsa ugyanis a novellák többségében a 20. századi történelem leágazásaként kerül bemutatásra: családi tragédia látogat meg, mert „a kommunizmus kimúlását meg kellett ünnepelni” (68); kutatói karrier törik kettőbe az „önkritika” elmulasztása, megtagadása miatt; a személyes érzések és a hatalom által gyakran kényszerített szerep, feladat (besúgás) konfliktusa válik reflexió tárgyává. A viszonyítási pontok sora egybeesik a

történelemkönyvek kiemelt dátumaival: világhábú (előtti ernyő), aztán 1968 és 1989.

Az így belakott idővel szemben a *minden egész...* apolitikusnak nevezhető; elsődleges törekvése „a dolgok között elfoglalt helyének” (37) feltárása. Amennyiben a viszonyok megragadása és rögzítése a kutakodás, firtatás középpontja, nem is meglepő, hogy a szereplők jótékonyan névtelenek – a „tágulás” ennek megfelelő mozzanata a Grendel-műben a „Medveczky és a többi medveczky” emlegetése (63). Ez a kategória rokona az „ügynevezett/ugyanolyan/uniformisos magyarokénak”, melyek határai szintén a kérdésés középpontjában állnak.

Ha „egyetlen szenvedélye, a tér” (154) szerkezete, ritmusa érdeklí, amelyben bízunk is, akkor plauzibilis, hogy Tamás Dénes kötete az olvasmányosság ellenében kíván találkozni a befogadóival. Filozófiai erét, eredőjét egyrészt a szereplők töprenkedései fejezik ki, akik helyenként a tudományág jelesei: átgondolt, -poétizált Nietzsche vagy Püthagorasz. A bölcséleti véna néhány sajátos, ókori atyamestereket idéző benyomást is táplál („úgy érezte, a táv nem fogyatkozik, csak feleződik, ő pedig, akár egy teknősbéka, sohasem fog céljához megérkezni” – 74; „az emberek – dehogym emberek, tátogó fejek, egy barlang falán repdeső árnyak” – 168). A legmarkánsabb hatással azonban a szövegszövére van: igen-igen kimunkálttá, lassan letapogathatóvá, fogalmivá, néhány helyen nehézzé vagy akrobatisztikus, heurisztikus ugrásokat követelővé teszi; különös fegyvertény, érték és távolság is ez a hermetikus zártság: „a halott fény felé tülekedtek a tárgyak, kétségbeesetten keresve túlélésük, tovább létezésük egyetlen lehetőségét, ezzel is igazolva egy rég megsejtett gondolatot: az élet konstrukcióját pillanatnyilag sokkal inkább a tények hatalma s nem a meggyőződések ereje határozza meg” (70–71).

A *minden egész...* nyelvezetét ez a kvázi végig fenntartott komoly koncentráció jelöli; ennek megfelelően gyakran a fenség, sőt mozzanatosan a tragikum esztétikai minőségével jellemezhető (tulajdonképpen egyetlenegyszer „löttyintik” szembe „a „mindent összetartó fényfonalat” egy vödör „sárgásbarna [és kijózanító] tartalmával” – 48). „Hogyan is lehetne [másként] megírni a láthatóra kívülről rátelepedő, a látható minden egyes négyzetcentiméterére rásűrűsödő láthatatlant” (182). A záró, keretező *Bizonyíték*, melyhez egy fénykép is társul, az írás aktusára vonatkozó metareflexió helye; a novellák többi darabja az észlelés, megfelelő pozicionálás igyekvésén túl nem foglalkozik a szavakba foglalás kínjaival.

Grendel szövegei, Tamás Dénes műveivel ellentétben, nem mondanak le a tulajdonképpeni történetmesélésről. Ez néhány joviális passzust, közhelyesebb záró csattanót eredményez késői szerelemről és méhészkedésről (a látványosság vonzásának egyik-másik Tamás-szöveg sem áll ellent, lásd az *Idővihárban* „Átdöfte a szívét” záró mondatát – 179). Célozgatnak ugyanakkor megkonstruáltságuk lehetőségére is: „Mindezt Demeter bácsi egyik ismerősétől tudom, aki azzal a kényszerképzettel harcolt, hogy a legtöbb történethez hozzátett ezt-azt, ami már nem volt igaz” (57). A gyanú már magában is több ironikus pillanatot enged meg (az áldozatszerepről lásd: „elfordultak tőle az emberek, elfordult az idő meg a tér, elfordult a nappal és az éjszaka” – 34), felveti azonban az objektív igazság kérdését is, melyre, mint szó esett róla, a két könyv másként válaszol.

A múlt és az emlékezés megbízhatóságára vonatkozóan hasonló a szövegek vélekedése: „egy emberöltő, melyben a dolgok kifakulnak, sőt, eltűnnek... az emlékek oly könnyűek voltak, mint egy buborék” (GL 86); „megpróbálja saját magát visszakeresni... a világon található legvégesebb dologban: azoknak az embereknek az emlékeiben” (TD 24). A súlyos, AZ életbevágó kérdésre adott válaszuk sem esik messze egymástól (bár fontos leszögezni, hogy egy-egy kötetben belül sem ugyanazt mondja az összes novella): míg Grendel *Gulyás Bénéje* élete vége felé azt érti meg, az oroszok jövedele sem befolyásolja az ember fiatalkori virágzását, gyümölcsfaként pusztulását, egyé válását fűvel-pusztával, úgy Tamás Dénes *Halottak napján* is arról beszél, „a legtöbbet úgyis megélte idelent, azt, hogy ő is része egy tó felületén keletkezett fodrozódásnak, amit egy kósza szél felkavart” (34). Közös az „[e]lvesznek a helyek, akár a barátságok” keserű tapasztalata is (TD 53), bár a *Rossz idők járnak*, a címében bennfoglalt idő- és értékszembesítés révén, sokkal jellemezőbben retrospektív. Mindkét könyv fejében ugyanaz fordul meg: van-e akkor abszolút? „Sosem jön el az igazság órája” (GL 79) – a *minden egész...* ezzel azt tudja szembeállítani, „az igazság pillanata közeledik így” (15).

Helyenként egészen kissé elnagyolt, könnyedebb megoldásokat választó és helyenként egészen kissé túlcsiszolt könyv keres a novellákban valami egészet, békebelit. Itt érdekesen megőrzött, megírt hangulatai átalakuló városoknak és államformáknak és életeknek, ott az emberi test és tér és pillantás (babáé? lóé? elköltözötté?) sajátos minőségének megragadási kísérlete. Az emberi kapcsolatok szövetének firtatása – anekdotikus villanásokkal vagy egyfajta *Gesamtkunstwerk*ké formálva, ahol jazzszámokra íródhatnak fejezetek, a dallamot bútor takarhatja, film pörög, és „olyan a hang,

mint a mozgás” (TD 143). A „Jól vagyunk, köszönöm” (GL 77) válasz megtalálása és ennek a test nyelvére fordítása: „az ember tömör, áthatolhatatlan testét... mióta ember él, csak három szögnek sikerült átütnie” (25) – az Egész irányába.

És talán mindkét meglátás *igaz*: ha így a földi viszonyokhoz mérve, ezért szerényen közelítve egy teljes órája nem is mérhető ki az igazságnak, pillanata azért mutatkozik.